Pasirinkimai ir likimai

MARIJOS IR JURGIO ŠLAPELIŲ NAMAS-MUZIEJUS

Stende pristatomos nuotraukos pasakoja skirtingų, dažniausiai paprastų kaimo ar miestelių inteligentų šeimų gyvenimo istorijas ir likimus. Šie žmonės, savo kasdieniu darbu kūrę, gynę, saugoję ir puoselėję Lietuvą, lietuvišką žodį, lietuvišką kaimą, yra mūsų valstybės pagrindas. Jų veikla Lietuvos istorijos kontekste svarbi tautiškumo, lietuvybės, vertybinio pagrindo kūrimui ir išlikimui.

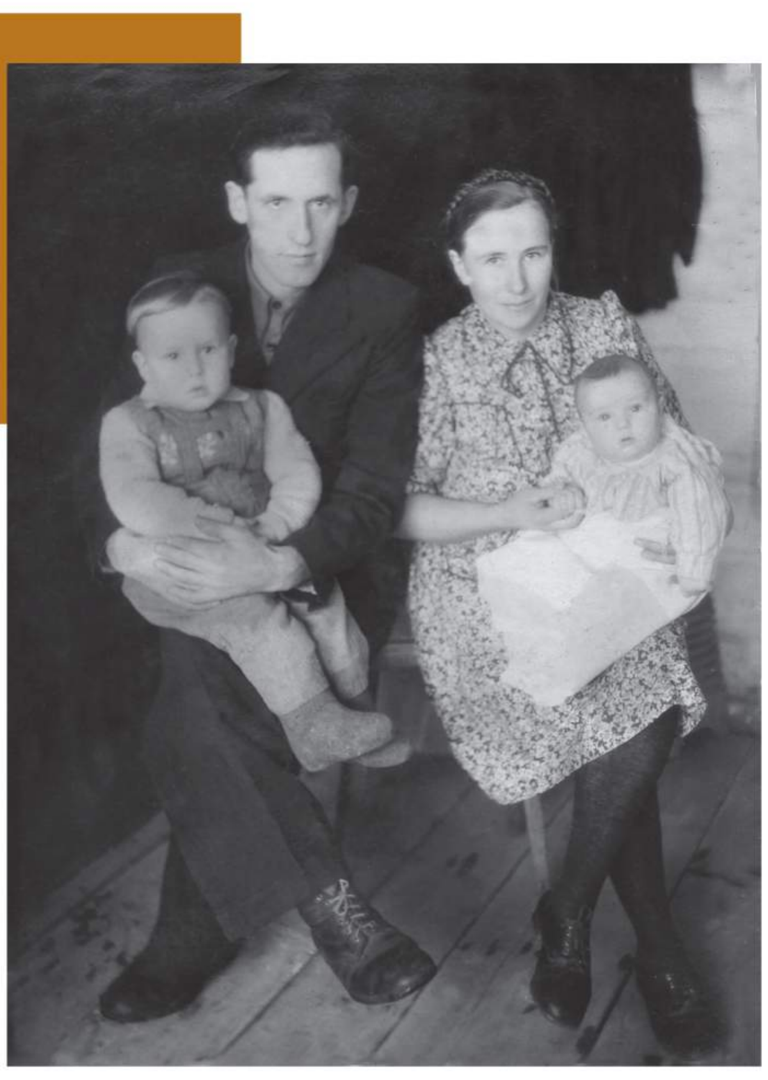

Šeimos fotografija. Sutuoktiniai Emilija Luckutė-Šuščevičienė ir Pijus Šuščevičius su sūnumis Petru (kairėje) ir Vytautu. 1957 m. Nižnij Udenskij raj., Kaduj, Rusija. Fotografas nežinomas. MJŠNM-PF-F01.

Nuotraukas atnešusios Emilijos ir Pijaus anūkės, Vytauto Šuščevičiaus dukros, Ramunės Šuščevičiūtės prisiminimai:

„Vienas mėgstamiausių užsiėmimų vaikystėje buvo žiūrėti mamos Emilijos ir tėtės Pijaus albumo nuotraukas. Formaliai jiedu – mano seneliai, tėvo tėvai, tačiau juos visuomet vadinu būtent taip. Praėjus aštuoniems mėnesiams po vestuvių, 1948 m. birželio 21-osios paryčiais, į prosenelių šeimos namus atėjo „vežėjai"... Mama Emilija formaliai galėjo būti neišvežta – ji jau buvo ištekėjusi, turėjo kitą pavardę, bet jaunesnė sesė nebuvo grįžusi nakvoti iš kito miestelio, kur mokėsi technikume, tai „dėl skaičiaus" liepė ruoštis ir jai... Ruošėsi proseneliai, jų sūnus Petras (sūnus Juozas jau sėdėjo lageryje, buvo nuteistas 25-eriems metams, nes gimnazisto švarko atlape rado paslėptus Gedimino stulpus ir vėliavėlę), sesės ir mano mama Emilija, kuri buvo septintą mėnesį nėščia. Tėtė Pijus paniškai rinkosi daiktus – siuvamąją, audinius, maistą... Staiga mama sustingo vidury virtuvės ir tyliai, bet griežtai pasakė: „Tavęs niekas niekur neveža. Lik namie. Sutvarkysi čia viską. Paskui, jei norėsi, galėsi atvažiuot." Prieštarauti jai niekas nedrįso...

Perėjęs kryžiaus kelius, kad jam būtų leista savanoriškai vykti į lagerį pas šeimą, po metų tėtė jau buvo Irkutsko srityje, Atogajuje. Dar po metų gimė mano tėvo brolis Vytautas. Po kurio laiko šeima buvo perkelta į atokesnį Nižnij Udenskij rajono Kaduj miestelį. „Papildomas nusikaltimas" – prosenelis išsiprašė, kad duotų kiek išmetamo mėšlo, ir patręštoje žemėje iš bulvių lupenų išaugino neregėtą bulvių derlių bei ketino auginti kiaules... Į Lietuvą šeima grįžo 1959-aisiais.

Nepamenu, kur prieš daugelį metų skaičiau, kad SAVO NORU paskui ištremtas šeimas iškeliavo vos dvidešimt keturi žmonės. Nepaprastai didžiuojuosi, kad vienas JŲ buvo mane užauginęs Senelis, kurį visuomet vadinu Tėte Pijumi. Kai būdama paauglė jo paklausiau, „Kodėl tu važiavai į tą Sibirą? Gi niekas nevertė?", Tėtis nusišypsojo ir atsakė: „Kaip aš galėjau nevažiuoti, jei ten buvo išvežta mano žmona ir į pasaulį besiruošiantis sūnus?"... Beveik dešimt metų tremties vien dėl tokio paprasto ir aiškaus, Jo akimis, dalyko – šeimos..."

Fotografuota Prienuose 1933 m. liepos 26 d. – per Šv. Oną. Sėdi iš kairės: Ona Garmuvienė, jos brolis prelatas Juozas Laukaitis, vyras Boleslovas Garmus, sesuo Marija Laukaitytė. Stovi iš kairės: Katrelė, Antanas Garmus, Regina Garmutė, Jurgis Garmus, Katrutė ir Antanas Nasvyčiai, Adelė ir Balys Garmai, Marija ir Jurgis Balteniai. Viduryje stovi Danutė Garmutė, Mindaugas Nasvytis. Ant žemės sėdi Algutis Garmus ir Donatas Nasvytis (pusbroliai). Fotografas nežinomas. MJŠNM-PF-F16.

Nuotraukas atnešusios Marijos ir Jurgio Baltenių dukters Jūratės Makauskienės prisiminimai:

*„**Boleslovas Garmus** – buvęs Lietuvos savanoris.*

***Kotryna Nasvytienė** ir **Antanas Nasvytis** – agronomas, šaulys, pirmosios Lietuvoje pienininkystės mokyklos steigėjas (veikė Fredoje). Dabar ten Botanikos sodo administracinės patalpos.*

***Balys Garmus** buvo lietuvybės puoselėtojas, pradžios mokyklos mokytojas, Jonavos šaulių būrelio pirmininkas, 1933 m. apdovanotas Vytauto Didžiojo 2-ojo laipsnio medaliu. Jis 1921 m. Jonavoje įsteigė pirmąją pradinę mokyklą (dabartinės Jeronimo Ralio gimnazijos pirmtakė). 1941 m. birželio 14 d. Balio ir Adelės Milvydaitės-Garmuvienės šeima buvo suimta, Balys sušaudytas Vladimiro kalėjime. Motina su vaikais Danute ir Algučiu buvo ištremti į Tit Arus, įdarbinti gaudyti žuvį. Gimnazistas Algutis kartą pagavęs žuvį norėjo ją parnešti mamai. Tai pamatęs brigadininkas berniuką pasodino į kalėjimą, kur jis mirė. Sesuo Danutė pasakojo, kad sargybiniai jo pagailėję ir ne šiaip išmetę kūną į mišką, bet apdėję akmenimis, kad nesudraskytų baltosios meškos.*

***Donatas Nasvytis**, šeimai pasitraukus į Vakarus, baigė muzikos mokslus Vokietijoje. JAV dėstė muziką lietuviškose vaikų gimnazijose.*

***Mindaugas Nasvytis** tapo garsiu dailininku. Parašė monografiją apie Mikalojų Konstantiną Čiurlionį.*

***Jurgis Baltenis** buvo aktyvus studentas, dėl politinių pažiūrų kalėjo Varnių koncentracijos stovykloje. Studijavo Politechnikos institute, Vilniaus universitete, rašė eiles. Pasakodavęs, kad buvo net nuėjęs pas Maironį ir šis jo „neišbrokijęs". Bendravo su kaimynystėje gyvenusiu Bernardu Brazdžioniu. Vadovavo Lietuvos spaudos fondui, buvo vienas iš jo vadovų. Priklausė Lietuvos ateities frontui, Šaulių sąjungai. Buvo suimtas, 7 metus kalėjo Vorkutoje.*

***Jurgis Garmus** baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją, kurį laiką dirbo revizijos institucijose, vėliau buvo Veterinarijos mokyklos dėstytojas.*

***Katrutė** – Onos ir Boleslovo Garmų vaikų auklė. Vaikai tvirtina, kad ji mokėjusi gal tūkstantį pasakų.*

***Antanas Garmus**, baigęs teisės mokslus, dirbo notaru Seirijuose. Dalyvavo 1941 m. Birželio sukilime. Emigravęs į JAV, pasikeitė pavardę, kad neužtrauktų bėdos Lietuvoje likusiems giminaičiams."*

Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona jodinėja Palangos paplūdimyje. Fotografas nežinomas. MJŠNM-ĮK-F731.

Už Prezidento Antano Smetonos, kairiajame nuotraukos kampe, matyti vyriausiosios Šlapelių dukters Laimutės vyras Kazimieras Graužinis, tuometinis (1929–1932 m.) Prezidento sekretorius, vėliau tapęs Lietuvos laikinuoju reikalų patikėtiniu prie Šventojo Sosto, dar vėliau – Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Pietų Amerikoje.

Glaudūs ryšiai su A. Smetona siejo ir Jurgį Šlapelį. Jie kartu mokėsi Mintaujos gimnazijoje, kur abu 1896 m. atsisakė rusiškai melstis prieš pamokas. Už tai buvo pašalinti iš gimnazijos. Vėliau jiedviem teko drauge dirbti leidžiant visuomenės, literatūros ir politikos laikraštį „Viltis", kartu mokytojauti Vytauto Didžiojo gimnazijoje, būti Lietuvių mokslo draugijos komiteto nariais.

Kun. prelato Juozo Laukaičio portretas. Fotografas nežinomas. MJŠNM-PF-F11.

Jūratės Makauskienės, nuotraukas atnešusios Juozo Laukaičio (1871–1952) giminaitės, prisiminimai:

„1907 m. įšventintas į kunigus, J. Laukaitis buvo vyskupo Antano Baranausko asmeninis sekretorius iki pat jo mirties. Buvo Rusijos Dūmos narys, Lietuvos Seimo narys, aktyvus lietuvių ir lietuviškos bažnytinės kalbos puoselėtojas.

1909 m. kun. J. Laukaitis sukvietė žymius Lietuvos kalbininkus – Joną Jablonskį, Kazimierą Būgą, Joną Balčikonį ir Jurgį Šlapelį – į Seinus, kad šie sunormintų lietuvišką bažnytinę terminologiją. Jų sunorminta terminologija vartojama iki šių laikų.

Kun. J. Laukaitis buvo suimtas, kadangi klausė komunistų ir partizanų išpažinčių, ir įkalintas Vladimiro kalėjime. Ten ir mirė 1952 m. rugpjūčio 15 d. (palaidojimo vieta nežinoma).

Buvęs kalėjimo bičiulis monsinjoras Alfonsas Svarinskas apie Juozą Laukaitį atsiliepė kaip apie idealistą, kovotoją už lietuvybę, išskirtinį žmogų."

Laikraščio „Atminties rytas" administracija Prienų gimnazijoje. Pirma iš kairės sėdi mokytoja Marija Garmutė-Baltenienė. Prienai, 1924 m. Fotografas nežinomas. MJŠNM-PF-F14

Ar vienas žmogus gali pakeisti šalies istoriją, darydamas tai, kam jaučiasi esąs pašauktas, kuo be galo tiki ir viliasi? **Emilijos** ir **Pijaus Šuščevičių** šeimynos nuotrauka liudija, kad besąlygiška meilė žmonai ir vaikams pakeitė šios į tremtį išvežtos šeimos likimą. Kunigo **Juozo Laukaičio** portretas pakliuvo į parodą dėl šio žmogaus besąlygiško atsidavimo lietuviškam žodžiui. Tautiniais drabužiais pamokoms pasipuošusios mokytojos **Marijos Garmutės** fotografija atskleidžia, kaip to meto inteligentiška kaimo moteris identifikavo save ir kokį supratimą apie lietuvę moterį ji ugdė mokinukų akyse.

Dauguma šiame stende pristatomų parodai atrinktų nuotraukų vienaip ar kitaip susijusios su Marijos ir Jurgio Šlapelių šeimos gyvenimu ir veikla, jų gimine. Vienoje fotografijoje **Juozas Tumas-Vaižgantas** stovi su krikšto dukra Danute Valiukaite. Šlapeliams Vaižgantas buvo artimas draugas ir bendramintis, jis pakrikštijo jų dukrą Gražutę Šlapelytę. Muziejaus fonduose saugoma Vaižganto nuotrauka, ant kurios 1929 m. jis savo ranka yra užrašęs: „Laimės ieškojau kitiems, o tapau laimingas pats."

Kitas unikalus eksponatas – ant žirgo Palangos paplūdimyje jodinėjančio Lietuvos Respublikos Prezidento **Antano Smetonos** nuotrauka. Kairiajame jos kampe matosi kitas raitelis. Tai vyriausios Šlapelių dukters Laimutės vyras **Kazimieras Graužinis** – tuometinis (1929–1932 m.) Prezidento A. Smetonos sekretorius, vėliau tapęs Lietuvos laikinuoju reikalų patikėtiniu prie Šventojo Sosto, dar vėliau – Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Pietų Amerikoje.

Į parodą įtrauktas ir diplomato K. Graužinio 1939 m. lapkritį iš Buenos Airių rašytas jausmingas laiškas mamai į Lietuvą. Laiško tekstas liudija, kokia svarbi K. Graužiniui buvo Lietuva ir jos reikalai, kaip laukdavo sunkiai pasiekiamų žinių inteligentų šeima, visą gyvenimą dirbusi Tėvynės labui.

Tekstą parengė Marijos ir Jurgio Šlapelių namo-muziejaus muziejininkė Milda Urbonienė

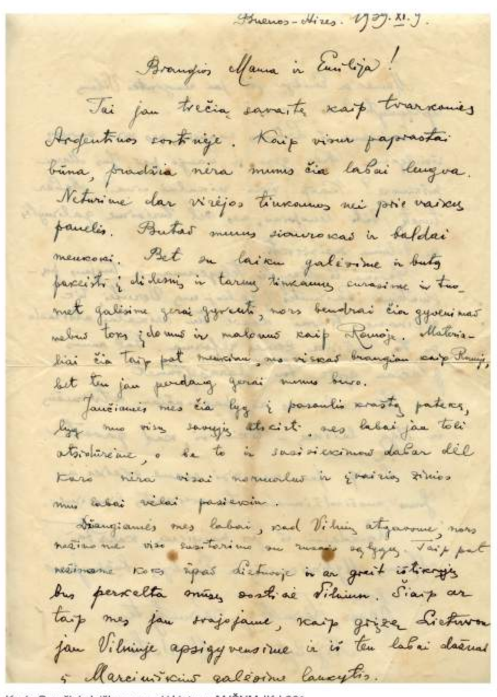

Buenos-Aires. 1939.XI.9.

Brangios Mama ir Emilija!

Tai jau trečią savaitę kaip tvarkomės Argentinos sostinėje. Kaip visur paprastai būna, pradžia nėra mums čia labai lengva. Neturime dar virėjos tinkamos nei prie vaikų panelės. Butas mums siaurokas ir baldai menkoki. Bet su laiku galėsime ir butą pakeisti į didesnį ir tarnų tinkamų surasime ir tuomet galėsime gerai gyventi, nors bendrai čia gyvenimas nebus toks įdomus ir malonus kaip Romoje. Materialiai čia taip pat menkiau, nes viskas brangiau kaip Romoj, bet ten jau perdaug gerai mums buvo.

Jaučiamės mes čia lyg į pasaulio kraštą patekę, lyg nuo visų savųjų atskirti, nes labai jau toli atsidūrėme, o be to ir susisiekimas dabar dėl karo nėra visai normalus ir įvairios žinios mus labai vėlai pasiekia.

Džiaugiamės mes labai, kad Vilnių atgavome, nors nežinome viso susitarimo su rusais sąlygų. Taip pat nežinome kaip ūpas Lietuvoje ir ar greit iš tikrųjų bus perkelta mūsų sostinė Vilniun. Šiaip ar taip mes jau svajojame, kaip grįžę Lietuvon jau Vilniuje apsigyvensime ir iš ten labai dažnai į Marcinkonis galėsime lankytis.

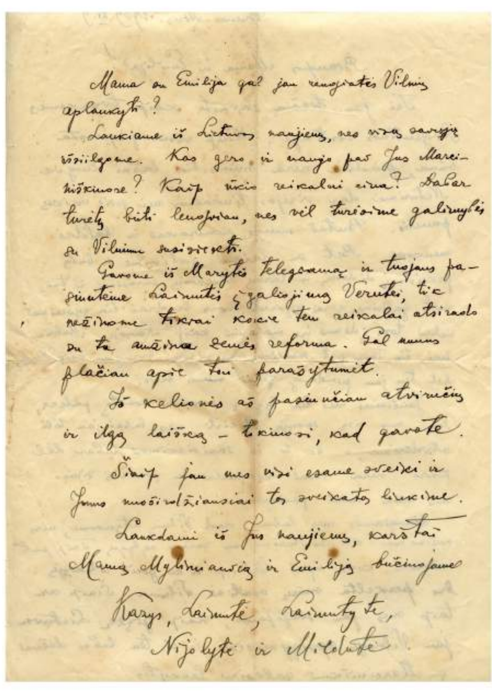

Mama su Emilija gal jau rengiatės Vilnių aplankyti?

Laukiame iš Lietuvos naujienų, nes visų savųjų išsiilgome. Kas gero ir naujo pas Jus Marcinkonyse? Kaip ūkio reikalai eina? Dabar turėtų būti lengviau, nes vėl turėsime galimybės su Vilnium susisiekti.

Gavome iš Marytės telegramą ir tuojau pasiuntėme Laimutės įgaliojimą Verutei, tik nežinome tikrai kokie ten reikalai atsirado su ta amžina žemės reforma. Gal mums plačiau apie tai parašytumėt.

Iš kelionės aš pasiunčiau atvirutę ir ilgą laišką – tikiuosi, kad gavote.

Šiaip jau mes visi esame sveiki ir Jums nuoširdžiausiai tos sveikatos linkime.

Laukdami iš Jūs naujienų, karštai Mamą Mylimiausią ir Emiliją bučiuojame

Kazys, Laimutė, Laimutytė,
Nijolytė ir [illegible]

Kazio Graužinio laiškas mamai į Lietuvą. MJŠNM-ĮK-L201.

Tai diplomato Kazio Graužinio 1939 m. lapkričio mėnesį iš Buenos Airių mamai rašytas laiškas. Kazys buvo vedęs Marijos ir Jurgio Šlapelių dukrą Laimutę, su kuria susilaukė trijų dukterų. Būdamas Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Pietų Amerikoje, jis su šeima gyveno Buenos Airėse.

Perekšlių šeimos draugas Juozas Tumas-Vaižgantas su krikšto dukra Danute Valiukaite ir jos pusbroliu. Fotografas nežinomas. MJŠNM-PF-F05.

Nuotrauką atnešusios Danutės Valiukaitės dukters Dangerutės Jankauskienės prisiminimai:

„Mama (Danutė Valiukaitė) liko našlaitė, būdama 3 metukų, kai jos tėtis Feliksas Valiukas 1919 m. buvo be teismo sušaudytas. Mergaitę užaugino jos mamos sesuo Emilija Perekšlienė su vyru. Perekšlių šeima artimai draugavo su Vaižgantu."

Knygnešys Mikalojus Garmus (Boleslovo Garmaus brolis). Šeimoje jis vadintas „dėdele". 1926 m. Fotografas nežinomas. MJŠNM-PF-F15

Lietuvos laikinasis reikalų patikėtinis prie Šventojo Sosto Kazimieras Graužinis priima Lietuvos vyskupus Lietuvos pasiuntinybėje Romoje. 1938 m. Fotografas nežinomas. MJŠNM-ĮK-F733.

1938 m. birželio 22 d. Lietuvos pasiuntinybėje prie Šventojo Sosto Lietuvos vyskupus priėmė laikinasis reikalų patikėtinis Kazimieras Graužinis (stovi antras iš kairės) su žmona Laimute Šlapelyte-Graužiniene (stovi antra iš dešinės). Šalia jos, pirmas iš dešinės, stovi Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Italijoje Valdemaras Čarneckis. Jo žmona Eleonora Čarneckienė stovi viduryje. Pirmoje eilėje šalia vyskupų – seserys Laimutė (sėdi) ir Nijolytė (stovi) Graužinytės.

Mokytoja Marija Garmutė-Baltenienė. Nuotraukoje mokiniai ruošiasi sporto šventei, o mokytoja, apsivilkusi tautiniais drabužiais, stovi kairėje. Prienai, 1928 m. Fotografas nežinomas. MJŠNM-PF-F13